

چهره‌ی پنهان میرزا تقی خان رفعت

مؤلف:
یاشار ناهیدی آذر

سر شناسه	: ناهیدی آذر، یاشار، ۱۳۵۰-
عنوان و نام پدیدآور	: چهره‌ی پنهان میرزا تقی‌خان رفعت/تالیف یاشار ناهیدی آذر.
مشخصات نشر	: تبریز: اختر، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۴۲۲ ص: مصور.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۸۶-۴۶۶-۴
وضعیت فهرست نویسی	: فیفا
موضوع	: رفعت، تقی، ۱۳۰۵-۱۳۳۹ق. — نقد و تفسیر
موضوع	: نویسندگان ایرانی — قرن ۱۳ق.
موضوع	: Authors, Iranian -- 19th century
رده بندی کنگره	: PIR۷۰۳۵/۵
رده بندی دیویی	: ۸۱۴/۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۴۰۰۶۴۰

www.ketab.ir

چهره‌ی پنهان میرزا تقی‌خان رفعت

تألیف: یاشار ناهیدی آذر

تایپ: موسسه آذین کامپیوتر - ۳۵۳۴۷۰۵۱

ناشر: نشر اختر

چاپ اول ۱۴۰۰ • ۴۲۲ صفحه • قطع وزیری • ۵۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۸۶-۴۶۶-۴

تبریز- اول خیابان طالقانی، روبروی مصلی، نشر اختر

تلفن: ۰۴۱-۳۵۵۵۵۳۹۳

قیمت: ۱۱۰۰۰۰ تومان

فهرست عناوین

پیشگفتار	۹
آزادیستان انقلابی در پسا مشروطه	۹
اندیشه آزادیستان گرایان، مستتر در بیانات شیخ محمد خیابانی	۱۵
میرزا تقی خان و خانواده بزرگ رفعت	۲۱
میرزا تقی خان رفعت که بود؟	۲۲
دوران کودکی رفعت	۲۴
شرح حال اعضای خانواده رفعت	۳۰
میرزا محسن خان رفعت	۳۴
ناظم بیگ محمد زاده فرهان	۴۰
عبدالکریم خان فرهان	۴۱
من و نامه بانو حسینه محمدزاده فرهان در روزنامه آذربایجان	۴۳
بانو نادره امین (رفعت)	۴۵
فریدون کوششی	۴۷
تقی رفعت و تحولات کشور عثمانی	۵۰
تحولات سیاسی کشور عثمانی در دوره اقامت تقی رفعت	۵۰
تحولات ادبی کشور عثمانی در دوره اقامت تقی رفعت	۵۴
الف) شهر استانبول	۵۴
ب) شهر ترابوزان	۷۵
مکتب ادبی تقی رفعت	۹۰
تقی رفعت، نخستین شاعر نوپرداز	۹۶
شعر تقی رفعت در آئینه مکتب تجدد	۱۰۵
برخی از اشعار تقی رفعت	۱۰۷
دراماتورژی تقی رفعت	۱۲۲
نمایشنامه خسرو پرویز	۱۲۹
گذری بر درام منظوم سرگذشت پرویز، اثر علیمحمدخان اویسی	۱۳۵
آثار میرزاده عشقی، متأثر از مکتب رفعت	۱۳۶

نگاهی گذرا به تفکرات و آثار «راسین» و «بیر کورنی»	۱۴۲
تقی رفعت در آئینه هنر نقاشی	۱۴۶
قلبی شاعر و دستی رسام	۱۴۸
تقی رفعت، نخستین منتقد ادبی	۱۶۳
یک عصیان ادبی	۱۶۸
مدرسه محمدیه مهد تبلور ادبیات نوین	۱۷۴
مجله ادب و نقش مدرسه محمدیه در قیام آزادیستان	۱۷۶
مجله ادب، ارگان انجمن ادبی محصلان مدرسه متوسطه	۱۷۷
مجله آزادیستان	۱۹۰
نامه سرگشاده تقی رفعت به محمدامین رسولزاده	۱۹۸
جو سیاسی منتج از فروپاشی امپراتوری روسیه تزاری	۱۹۹
انتخاب نام «آذربایجان» برای کرانه‌های شمالی رود ارس	۲۰۱
برپایی جنبش آزادیستان توسط شیخ محمد خیابانی و تغییر نام آذربایجان به «آزادیستان»	۲۱۰
مقاله روزنامه ارشاد «مختاریت آذربایجان یا مالیخولیای کمیته مساوات قفقاز»	۲۱۵
مقاله روزنامه اچیتی بموز «مختاریت آذربایجان (از جراید قفقاز)»	۲۱۸
متن نامه سرگشاده تقی رفعت به محمدامین رسولزاده	۲۲۲
ترجمه فارسی نامه سرگشاده تقی رفعت به محمد امین رسولزاده	۲۲۶
نگاهی گذرا بر دلایل ظهور اتحاد اسلام و توسعه آن در منطقه قفقاز جنوبی و ایران	۲۳۱
حرکت اتحاد اسلام در ایران و شخصیت‌های تأثیرگذار در مبارزات مردمی ایالت آذربایجان	۲۳۶
مرحوم آیت‌الله حاجی میرزا فضل‌الله مجتهد اورومی	۲۴۵
بیرق اتحاد اسلام در آذربایجان	۲۴۸
اتحاد اسلام در ایران و ایالت آذربایجان	۲۵۰
بهلول افندی (بهجت بیگ) صدر جمعیت اتحاد اسلام در آذربایجان	۲۵۱
تبری تقی رفعت از کمپین سیاه‌نمایی	۲۵۶
عملکرد میرزا تقی‌خان رفعت	۲۶۲
نگاهی گذرا به کتاب خاطرات میرزا ابوالقاسم امین الشرع خویی	۲۸۰
نحوه شهادت شیخ محمد خیابانی در اثبات شهادت میرزا تقی‌خان رفعت	۲۸۹
تناقضات آشکار در شرح جگونگی شهادت شیخ محمد خیابانی و شکست کمپین سیاه‌نمایی	۲۹۹

تناقضات فاحش در شرح چگونگی شهادت میرزا تقی خان رفعت	۳۰۱
کمبین سیاه‌نمایی تقی رفعت در طرح موضوع فرار و خودکشی	۳۰۳
دلایل مستدل در اثبات شهادت میرزا تقی خان رفعت	۳۰۵
درج خبر شهادت میرزا تقی خان رفعت در روزنامه آذربایجان	۳۰۶
روستای «قیزل دیزج» و جستجو برای یافتن آثار برجای مانده از واقعه کشته شدن تقی رفعت	۳۰۷
علی اصغر سرتیپ‌زاده	۳۱۲
بیوگرافی	۳۱۵
سرتیپ‌زاده و قیام شیخ محمد خیابانی	۳۱۷
مجموعه مقالات میرزا محسن خان رفعت	۳۲۲
میرزا محسن خان رفعت سرتنورسین جنبش آزادستان	۳۲۳
وطن - و - وظیفه	۳۲۵
وطن - امیل فاکه	۳۲۸
Libéralisme - لیبرالیزم	۳۶۲
منشاء عدم مساوات در نوع بشر	۳۶۳
«استقبال وطن در تربیت نوباوگان است»	۳۷۲
تاریخچه بریگاد روس در ایران	۳۷۹
بانو نادره امین (رفعت)	۳۹۸
نادره امین (رفعت)، بانوی مبارز و گمنام نهضت آزادستان	۴۰۰
بانو نادره امین، نخستین زن فمنیست تاریخ آذربایجان و ایران	۴۰۳
تیمسار سرتیپ هاشم امین همسر بانو نادره	۴۰۹
دبیرستان شاهدخت اورمیه	۴۱۱
سالنامه دبیرستان شاهدخت رضائیه، سال تحصیلی ۱۳۱۵-۱۳۱۶	۴۱۴
دبیرستان دخترانه پروین تبریز	۴۱۷

پیشگفتار

کارمن در گره از پر هنری افتاد است دارد از جوهر خود، مو قلم فولادم

"محمد علی صفوت"

آزادستان، انقلابی در پسا مشروطه

نزدیک به یکصد سال پیش، بانگ آزادیخواهی و تجدد، یکبار دیگر از نای مردمان آذربایجان طنین انداز گردید. جنبش آزادستان به رهبری قائد فرزانه ای پا به عرصه وجود نهاد که شهامت حضورش و جانفشانی یارانش لرزه براندام آیدای استبدادکهن و استعمارنویین افکنده بود. شیخ محمد خیابانی، در نخستین گام مبارزاتی خویش که داعیه حفظ و حمایت از دموکراسی منتج از انقلاب مشروطه را داشت در دوران پسا مشروطه دوم، روند پیشرفت این انقلاب و دست یازی به اهداف مبتنی بر آن را بسیار کند و برپایی انقلابی دیگر مبتنی بر تجدد و آزادیخواهی را لازمه بقای دموکراسی نوپای ایران دانسته بود.

وی در نیل به این اهداف انقلابی، جهت رهایی کامل کشور از هرگونه وابستگی، آگاهی بخشی به توده های مردم را بعنوان یک اصل بنیادین مد نظر قرار داده و در این راستا میرزا تقی خان رفعت را بعنوان فردی لایق و کارآمد جهت منصب دبیر دومی حزب دموکرات آذربایجان انتخاب و مسئولیت امور آموزشی و فرهنگی این حزب را نیز بر عهده وی نهاده بود. تقی رفعت، از جمله معدود تنورسین های جنبش متمدنی آزادستان بود که توانایی انجام این وظیفه خطیر و همچنین بومی سازی و تنویریه نمودن مبانی انقلاب کبیر فرانسه، براساس شاخصه های اتنیکی کشورش را داشت و تجربیات گرانمایی که از مشاهده برپایی انقلاب مشروطه در کشور عثمانی با خود به ارمغان آورده بود، خالصانه در طبق اخلاص نهاده و به یاری رهبر فرزانه خویش شتافته بود.

میرزا تقی خان رفعت آنچنان که باید و شاید، شناخته نشده است و هرآنچه که تاکنون در باره وی گفته و یا نوشته شده در توصیف شخصیت فرا وجهی او ابتر مانده است. تلاشی که سالها پیش بایستی می شد، تا کنون میسر نگشته و در نتیجه، زبان و قلم مغرضین و متحارفین تاریخ گهربار آذربایجان را در استتار حقایق حضورش آزاد گذارده تا همواره سایه کمین سیاه نمایی بر علیه او و جنبش آزادستان برقرار و پایدار بماند.

زندگی کوتاه ولی پرفراز و نشیب میرزا تقی خان رفعت و حضور اندک ولی تاثیر گذاروی

در یکی از حساس‌ترین دوره‌های تاریخ سیاسی ایران، موضوع پرمایه‌ای است برای اظهارنظرها و بیان روایاتی متفاوت، از آنچه که تاکنون در پس همان پرده تنیده شده توسط قلم‌های مغرض و متعارض مستتر و مغفول مانده است. یاران و همسنگران وی نیز پس از شهادت مظلومانه اش مهر خاموشی بر لب زدند و قلم خویش را از ترس شاهان مستبد شکستند تا این سکوت، دستمایه عده‌ای از مورخان انگلوفیل ایرانی و روسی تبار خارجی قرار گیرد، تا دانسته و ندانسته، افتراهای مخبرالسلطنه‌ها، مشیرالدوله‌ها، عبداله خان مستوفی‌ها و... را تکرار نموده و با آنها هم نوا و هم رای گردند. البته، این سکوت ظالمانه در سال ۱۳۵۰ شمسی توسط نویسنده شهیر، شادروان یحیی آرین‌پور، از جمله شاگردان و دست‌پروردگان وی، شکسته شده و خلاصه‌ای از عظمت میرزا تقی خان رفعت برای نخستین بار در کتاب از صبا تا نیما در واقعی‌ترین تعاریف ممکنه، و نه کاملترین آن، متصور و با ادبیاتی مستقل به جهانیان معرفی گردید. اگرچه هنوز هم ابعاد شخصیتی این ذات منحصر بفرد، قلم تاریخ‌نویسان وطن‌پرست را به چالش می‌کشد و دشمنی دیرینه متحارفين مغرض همچنان جاری و باقی مانده است. اکنون، با اتخاذ روش‌های نوینی از تاریخ‌نگاری و با استناد بر منابع جدیدالکشفی که برای نخستین بار در این کتاب معرفی خواهد گردید، سعی خواهیم نمود میرزا تقی خان رفعت را از نو بشناسیم.

سید احمد کسروی از جمله معدود تاریخ‌نگاران معاصر می‌باشد که مطالبی مختصر در رابطه با تقی رفعت، به رشته تحریر درآورده است. ولی متأسفانه دشمنی و خصومت سیری ناپذیر وی، حتی پس از کشته شدن تقی رفعت نیز آرامی نگرفته و خاموشی نیافته که در این کتاب سعی خواهیم نمود، موضوعات مرتبط با این شخصیت فرهیخته را با نگرشی بیطرفانه و نظریات وی را در آئینه عملکرد تقی رفعت مورد تجزیه و تحلیلی منصفانه تر قرار دهیم. واقع احمد کسروی یکی از برجسته‌ترین فعالان عرصه روایت‌نگاری قیام شیخ محمد خیابانی، و زندگی میرزا تقی خان رفعت، بوده است که از وی، دو روایت تاریخ‌نگارانه و یک روایت خاطره‌نگارانه باقی مانده است. در این کتاب سعی خواهد شد بابه‌ره گیری از رویکرد تحلیل انتقادی روایت مایکل تولان^۱ به کالبد شکافی روایت‌های سه‌گانه کسروی و

۱) مایکل تولان زبان‌شناس تلفیقی و سبک‌شناس انگلیسی است که پژوهش‌هایش بیشتر در زمینه‌ی روایت‌شناسی و سبک‌شناسی پیکره‌ای است. او در دانشگاه ایدینبرو (کارشناسی ارشد در در زبان و ادبیات انگلیسی) و دانشگاه اکسفورد (دکتری در زبان انگلیسی) دانشی آموخت و اکنون نیز استاد زبان انگلیسی دانشگاه بیرمنگهام است. او یکی از بنیان‌گذاران «انجمن بین‌المللی مطالعاتی تلفیقی زبان و ارتباطات» (IALSLC)، رئیس «انجمن بین‌المللی معناشناسی ادبی» (IALS) (از ۲۰۰۶) و سردبیر مجله‌ی معناشناسی ادبی (از ۲۰۰۲) است.